

Obilježja antimodernizma u prozi Antuna Gustava Matoša i Ivane Brlić Mažuranić.

Vlahović, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:913677>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Martina Vlahović

**OBILJEŽJA ANTIMODERNIZMA U PROZI ANTUNA
GUSTAVA MATOŠA I IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023. godine.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

MARTINA VLAHOVIĆ

**OBILJEŽJA ANTIMODERNIZMA U PROZI ANTUNA
GUSTAVA MATOŠA I IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Dubravka Zima

Zagreb, 2023. godine.

Sadržaj

Uvod

1. Antimodernizam (kada, gdje i kako?)

2. Antimodernizam u hrvatskoj književnosti

2.1. Antun Gustav Matoš

2.1.1. *Cvijet sa raskršća* i *Camao*

2.2. Ivana Brlić-Mažuranić

2.2.1. *Priče iz davnine*

3. Usporedba antimodernističkih obilježja u djelima Antuna Gustava Matoša i Ivane Brlić-Mažuranić

3.1. Iracionalno nad racionalnim

3.2. Cikličnost djela (krug života)

Zaključak

Popis literature

Sažetak

U radu će se u kratkim crtama reći o antimodernizmu i njegovim obilježjima te na djelima Antuna Gustava Matoša (*Cvijet sa raskršća* i *Camao*) i Ivane Brlić-Mažuranić (*Priče iz davnine*) kroz analizu i interpretaciju, a potom i kroz usporedbu pokazat će se kako se antimodernizam artikulira u njihovim djelima.

Ključne riječi: antimodernizam, Antun Gustav Matoš, Ivana Brlić-Mažuranić

Uvod

Antimodernizam je nastao u paraleli s modernom, ne postoji izvan nje i njena je opreka, nije nikakav smjer niti razdoblje već je stav pojedinaca koji se nisu dali očarati modernizmom. Ti pojedinci nisu se odrekli staroga (tradicionalnog) svijeta već su spajali taj stari svijet s novim oblicima izražavanja u umjetnosti.

Cilj ovoga rada je u kratkim crtama reći o antimodernizmu i njegovim obilježjima. Na primjerima tekstova Antuna Gustava Matoša (*Cvijet sa raskršća* i *Camao*) i Ivane Brlić-Mažuranić (*Priče iz davnine*) putem analize i interpretacije, a kasnije i kroz usporedbu pokazat će se kako se antimodernizam artikulirao u njihovim djelima.

1. Što je antimodernizam i tko su antimodernisti?

Antimodernizam je stav prema moderni i modernom svijetu koji svoju kritičku poziciju nalazi u svjetovima predmodernog i transmodernog doba, odnosno u povijesnim i predpovijesnim stanjima svijeta koja je moderna odbacila.¹ Tom temom se posebno bavio francuski teoretičar Antoine Compagnon. Njegova je teza da su antimodernisti pravi modernisti koji se nisu dali začarati modernizmom i svim njegovim čarima.² Oni nisu nikakvi tradicionalisti niti nikakvi konzervativci i reacionari.³ Oni su modernisti posvađani s „modernim vremenima“, opamećeni modernisti, modernisti koji su neprilagođeni tom vremenu⁴. Odnosno, njegovim riječima, „antimoderni su moderni na slobodi.“⁵

Pojavljivanje antimodernizma događa se usporedno s pojavljivanjem umjetničke epohe koja se naziva modernizam. Zoran Kravar, koji se posebno bavio antimodernizmom u hrvatskoj književnosti, ističe upravo povezanost antimodernizma i

¹ KRAVAR, „Uvod u antimodernizam“, 233.

² COMPAGNON, *Antimodernisti: Od Josepha de Maistre do Rolanda Barthesa*, 6.

³ *Isto.* 5-6.

⁴ *Isto.* 5-6.

⁵ *Isto.* 11.

modernizma: „Pravo je pak obilježje antimodernizma u tome što on ne posjeduje svjetonazorska i sistemska uporišta izvan moderne.“⁶

Godina koja se uobičajeno uzima kao početak epohe modernizma je 1857.; riječ je o godini kada je Charles Baudelaire zbog objavljivanja zbirke pjesama *Cvjetovi zla* bio optužen za javni nemoral.⁷ Nakon što je izgubio sudsku parnicu morao je maknuti šest pjesama (*Leta, Nakit, Lezbos, Prokletnice, Preveselaj i Preobražaji vampira*) iz zbirke „*Cvjetovi zla*“ i platiti novčanu kaznu.⁸ Ta se godina otprilike podudara s mišlju Zorana Kravara o tome kada započinje antimodernizam: „(...) traje otprilike od druge trećine 19. (...) stoljeća.“⁹

Kolijevka antimodernizma je Francuska. Francuska je u 19. stoljeću bila europsko kulturno, umjetničko i političko središte; spomenuti događaj koji se uzima za početak epohe modernizma dogodio se u Francuskoj, a to je da je Charles Baudelaire bio optužen za nemoral i morao je izbaciti šest pjesama iz svoje zbirke *Cvjetovi zla*. Kako navodi Compagnon, Baudelaire je ujedno i prauzor antimodernistima jer je i sam imao otpor prema „modernome svijetu“¹⁰. Sada to zvuči paradoksalno da se uz istu osobu veže službeni početak epohe modernizma, ali i da ga se ujedno smatra prauzorom antimodernistima. To potvrđuje Compagnonovu tvrdnju da su antimodernisti pravi modernisti.

Neka su od antimodernističkih obilježja protuprosvjetiteljstvo, sumnja u napredak i u mogućnost napretka, iracionalizam i, u umjetničkom kontekstu, stvaranje protusvjetova. Protuprosvjetiteljstvo je negativan stav prema 18. stoljeću odnosno prosvjetiteljstvu koje je obilježilo to stoljeće.¹¹ Razlog je tome što je prosvjetiteljstvo propagiralo kult razuma, idealizma i utopije¹², i nakon Francuske revolucije koja je počivala na tim načelima i uz to još donijela suverenitet naroda, opću volju, jednakost i slobodu¹³. Moderna civilizacija koja se tada počela stvarati je odbacila iskustvo, povijest, običaje¹⁴,

⁶ KRAVAR, *Antimodernizam*, 11.

⁷ „Kronologija“, 371.

⁸ *Isto*. 371.

⁹ KRAVAR, *Antimodernizam*, 10.

¹⁰ COMPAGNON, *Antimodernisti: Od Josepha de Maistrea do Rolanda Barthesa*, 5.

¹¹ COMPAGNON, *Antimodernisti: Od Josepha de Maistrea do Rolanda Barthesa*, 40.

¹² *Isto*. 40.

¹³ *Isto*. 42.

¹⁴ *Isto*. 42.

osjećaje i autoritet¹⁵. Iz negativnog stava prema prosvjetiteljstvu proizlazi sumnja u napredak. Sumnja u napredak je sumnja da čovjek može napredovati samo uz pomoću razuma i tehnologije, jer čovjek, koliko god bio razuman i koristio se tehnologijom, i dalje će biti i osjećajno biće koje je vođen strastima, a ne vođeno samo svojim razumom¹⁶. U modernoj se civilizaciji odbacuje metafizički (duhovni) svijet i te se vrednuje samo fizički (materijalni) svijet, dok predmoderni, tradicijsko vrijeme njeguje i jedno i drugo.¹⁷ Antimodernisti zbog toga smatraju da moderna civilizacija nazaduje¹⁸ i ne odbacuju metafizički (duhovni) svijet odnosno iracionalizam, nego ga vrednuju jednako, ako ne i više od racionalizma. Protusvjetovi u antimodernističkim djelima uvijek nastaju kao kritika modernog odnosno pokazuju neki njen deficit.¹⁹

2. Antimodernizam u hrvatskoj književnosti

Prihvatimo li Compagnonovu argumentaciju da se antimodernizam veže uz modernizam, antimodernizam u hrvatskoj književnosti počinje s književno-povijesnim razdobljem moderne. Hrvatska je književnost jezično i geografski tzv. mala književnost i nema velikih utjecaja na sveukupnu književnost zapadne civilizacije. Ona je pod utjecajem tzv. velikih književnosti i promjene se u njoj zbivaju kasnije u odnosu na književnost zapadne civilizacije. Tako je i u ovome slučaju. Početak književnopovijesnog razdoblja moderne obilježen je s dvama godinama. Jedna godina označava prvo značajnije djelo u kojem se ogleda poetike moderne, a druga godina označava povijesni događaj koji će utjecati na daljnji književni rad u hrvatskoj književnosti. Prva godina je 1892. kada je objavljena novela *Moć savjesti* autora Antuna Gustava Matoša,²⁰ no godinu dana prije toga, 1891. objavljena je novela *Misao na vječnost* autora Janka Leskovara,²¹ pri čemu književno-povijesni diskursi povlašćuju jednu ili drugu godinu kao službeni početak moderne. Druga je godina koja se spominje u tom kontekstu 1895. kada se 16. listopada dogodio incident poznat kao spaljivanje mađarske zastave.²² Na tom prosvjedu protiv politike bana Khuen-Hedervarya

¹⁵ COMPAGNON, *Antimodernisti: Od Josepha de Maistre do Rolanda Barthesa*, 45.

¹⁶ *Isto.* 50. – 55.

¹⁷ KRAVAR, *Antimodernizam*, 73.

¹⁸ *Isto.* 73.

¹⁹ KRAVAR, *Antimodernizam*, 145.

²⁰ MIŠE, „POGOVOR: Antun Gustav Matoš (1873. – 1914.)“, 123.

²¹ BUŠINSKI, „Eshatološka problematika u djelu Janka Leskovara: Pogled na »Misao na vječnost«“, 82.

²² RACKO, „Spaljivanje mađarske zastave 1895. godine u Zagrebu“, 235.

sudjelovali su studenti, a neki su od njih bili i književnici na početku svojeg književnog stvaralaštva kao što je Vladimir Vidrić.²³ Taj događaj će utjecati na književnost tako što će dio studenata morati otići u inozemstvo gdje će se upoznati s novim strujanjima u europskoj književnosti. Autori koji u svojim djelima artikuliraju elemente antimodernizma, Antun Gustav Matoš i Ivana Brlić-Mažuranić, aktivni su upravo u razdoblju moderne.

2.1. Antun Gustav Matoš

Antun Gustav Matoš rođen je 13. lipnja 1873. godine u Tovarniku. Prvo njegovo objavljeno djelo je novela *Moć savjest* objavljena u *Viencu* 1892. godine. Smatra ga se najznačajnijim književnikom moderne. Za života je objavio tri zbirke novela – *Iverje* (1899.), *Novo iverje* (1900.) i *Umorne priče* (1909.).²⁴

2.1.1. *Cvijet sa raskršća* i *Camao*

Pripovijetka *Cvijet sa raskršća* objavljena je u knjizi *Umorne priče* koja je izašla 1909. godine²⁵, a *Camao* je objavljen u zbirci *Novo iverje* iz 1900. godine.²⁶ Obje novele među najpoznatijim su Matoševim novelama.

Obje novele Dubravka Oraić Tolić smatra simbolističkim novelama.²⁷ Simbolizam je usmjerenje u književnosti koje se pojavljuje u drugoj polovici 19. stoljeća.²⁸ Ono je prvenstveno imalo uporište u pjesništvu što se tiče književnosti, ali ga je bilo i u prozi (npr. novele Antuna Gustava Matoša). Obilježja simbolizma u književnosti su naglašeno korištenje simbola, afirmacija kulta ljepote, načelo umjetnosti radi umjetnosti, poseban naglasak na zvučnosti, ritmu i zvuku stiha koji mijenjaju značenje riječi iz svakodnevnog govora i te riječi pretvaraju u simbole. Kako tumači Viktor Žmegač, simbolizam se poziva na uporišta u književnoj tradiciji, posebice na romantizam.²⁹ Ta činjenica, kako smatra Žmegač, upućuje na to da književnici

²³ RACKO, „Spaljivanje mađarske zastave 1895. godine u Zagrebu“, 236.

²⁴ MIŠE, „POGOVOR: Antun Gustav Matoš (1873. – 1914.)“, 124.

²⁵ „Umorne priče“

²⁶ „Novo iverje“

²⁷ KRAVAR; ORAIĆ TOLIĆ, *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*, 63-64.

²⁸ ŽMEGAČ, „Suvremena zbilja kao književni problem“, 27.

²⁹ *Isto*. 27.

simbolisti nisu prekinuli odnose s tradicijom niti su je koristili kao nužno zlo³⁰ nego su bili povezani s njom i stapali je s nekim novim oblicima izražavanja u umjetnosti. U 19. stoljeću, naime, s tehnološkim napretkom, industrijskom revolucijom i velikim promjenama u kratkom vremenu dolazi do postupnog prekida s tradicijom u društvu i u umjetnosti.

Obje spomenute Matoševe novele smatraju se simbolističkim novelama. Simbolizam se nalazi već u naslovima novela. Ti se simboli u naslovima temelje na znanju koje je povezano s tradicijom društva (camao je, primjerice, simbol koji označava ženu koja je prevarila supruga; „Tako se zvaše mistična ptica, za koju vjerovahu srednjovjekovni Španjolci da pogiba kada žena prevari muža“³¹) i književnom tradicijom (cvijet je simbol ljubavi i ljepote,³² najčešće u kontekstu gdje lik ili lirski subjekt osjeća privrženost prema ženi). Simboli u naslovu novela igraju ključnu ulogu u radnji djela.

Cvijet sa raskršća simbolizira Izabelu koju je protagonist i pripovjedač Solus susreo na raskršću. Solusu nije suđeno da ostane na tom mjestu zato što je on vječni osamljeni putnik (Solus na latinskome znači sam), ali i zbog nemogućnosti Izabele da ode s njime (jer je ona nevina, čista, ranjiva i slijepa – što dodatno naglašava njenu čistoću jer ne može vidjeti lošu stranu ovozemaljskog svijeta). Cvijet je biljka koja uvene kada je uberemo jer je njeno korijenje vezano za zemlju i njenu unutrašnjost koja je hrani. Da je Izabela pošla sa Solusom ili da je Solus ostao s Izabelom, idealni trenutak njihovog susreta koji oboje doživljavaju kao idealnu ljubav nestao bi. Kada dođe Izabelin otac sa svojim slugama (koji simboliziraju stvarnost) on razrješava problem oko toga što će biti s njima i njihovom ljubavi. Njihova ljubav će postati idealna ljubav koja se neće realizirati u stvarnost. Međutim, u noveli, barem sa Solusove strane, ne osjeća se tuga zato što bi on radije čeznuo i tražio ideal nego taj ideal ostvario.³³ Irearno i realno, kako interpretira Oraić Toić, ostaje na udaljenosti koje su nepremostive,³⁴ a time i glavni likovi ostaju u svojim svjetovima i svatko odlazi svojim putem.

³⁰ ŽMEGAČ, „Suvremena zbilja kao književni problem“, 27.

³¹ MATOŠ, Cvijet sa raskršća: izbor iz djela Antuna Gustava Matoša, 138.

³² GERM, TINE, *Simbolika cvijeća*, 99. (u poglavlju *Ruža*)

³³ KRAVAR; ORAIĆ TOLIĆ, *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*, 65.

³⁴ *Isto.*, 75.

Naslov Camao također ima simboličku funkciju; Camao je papiga koja je odala ljubavnike mužu. U trenutku kada je Fanny uspjela uvjeriti svoga supruga Foresta da u kući nema nikakvog ljubavnika, papiga se oglasila: „*Dragi... slatki... Alfrede... Tan... Tannahauseru... nov život... dušo...*“³⁵ i spustila je na Foresta crnu kravatu koja pripadala Fannynom ljubavniku Alfredu Kamenskom i time je uništila laž koju je izrekla Fanny. Ta papiga se temelji na vjerovanju srednjovjekovnih Španjolaca da Camao umre kad je žena prevarila muža. U noveli se simbol Camaa transformira odnosno Camao ne prokazuje Fannynu nevjeru svojom smrću, nego svojim riječima, ponovivši Fannyne riječi koje je ona upućivala svome ljubavniku Alfredu. U imenima glavnih likova nema nekog posebnog značenja kao kod Izabele i Solusa. Međutim, nakon upoznavanja kod bankara i spoznavanja da se još iskonski poznaju i nakon što se ponovno vide tu večer kada su se sjeli i počeli razgovarati Fanny je njemu rekla da je on njen Tannhäuser, a ona njegova gospođa Venus. I time Alfred postaje, u Fannynim očima, srednjovjekovni mitski njemački vitez i pjevač Tannhäuser, a ona njegova božica Venera koju je već vidio negdje u Španjolskoj u obliku mramornoga kipa.³⁶ Tijekom razgovora Alfred pita Fanny ima li muža, a ona njemu kaže da ga je imala do danas, a da je od sad njegova žena. Kamenski ispriča Fanny svoje pustolovine. Tijekom pričanja dođu do vile gdje stanuje Fanny. Već tada se naslućuje da će se nešto loše dogoditi, i to tako da Kamenskog obuzme čudan i stran osjećaj koji ga uvijek obuzme kada se nađe u blizini drvenih i pustih kuća. Nakon što provedu neko vrijeme na terasi odu u salon gdje se nalaze slike raznih umjetnika i među njima je slika na kojoj je muškarac koji ima pogled pritvorenih očiju koje gledaju široko, a ne u samo jednu točku. Kamenski osjeti da je to u pitanju Fannyn suprug i odmah u tom trenu osjeti nelagodu. Nakon toga vidi drugu sliku polugole žene i u tom trenu mu se pred očima pokazala scena slikara te slike kako namješta model i kako sa svojim šapama blati njena leđa. Fanny u tom trenu osjeti zašto Kamenski šuti i spusti zastor pred sliku i u tom trenu se ogłosi papiga. Kamenski je imao osjećaj da se Fannyjev suprug oglasio, a ne papiga. On se grohotno nasmije i vidi kako ga papiga gleda sa svojim tvrdim i crnim očima, a on dobije želju da joj zavrne vrat. Ovdje su već su puno veće i jasnije naznake da će nešto loše dogoditi. Počelo je daniti, lakej koji je tijekom noći javio Fannynom

³⁵MATOŠ, *Poezija, Camao, Oko Lobora i druga proza*, 63.

³⁶KRAVAR; ORAIĆ TOLIĆ, *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*, 104.

suprugu da je Fanny dovela ljubavnika počeo je žaliti i pokušao je reći Fanny što je napravio. U trenutku kada se spremaju, zalaju psi veselo i tim zvukom upozore Fanny da se njen muž vratio. Alfred nije uspio na vrijeme izaći te se sakrio iza zastora. Fannyn suprug Forest uđe u salon i vidi Fanny pitajući je gdje je njen ljubavnik. Ona negira i kroz kratku svađu ona ga uspije uvjeriti da ga ne vara i da ovdje nema nikakvog ljubavnika. Međutim, tada papiga Camao se oglasi s riječima koje su si Kamenski i Fanny međusobno rekli i daje mu crnu kravatu. U tom trenu stvarnost u potpunosti uništava san. Forest napadne Fanny, a Kamenski izađe iz svoga skrovišta i napadne Foresta, no Forest ga savlada, uzima revolver i ubije Fanny, lakeja, svoja dva psa, a sebe objesi o stup. Kamenski također umire. Graktanje gavranova i smrad probudili su susjede koji zajedno s policijom provaljuju kroz vrata vile. Kada su ušli vidjeli su pet leševa i papigu koja leti iznad zastora (iza kojeg se skrivao Kamenski), i čuli je kako kriješti: „- Fanny , Fanny, moja draga Fanny! Fanny, moje gondže, Fanny, slatka mačkice!“³⁷

U obje novele u središtu je ljubav između dvoje ljudi koji su se tek upoznali, a upoznavanje i njihovo ljubovanje doima se poput sna. U *Cvijetu sa raskršća* sudbinski je susret prikazan kao Solusovo buđenje u krilo djevojke koja se zove Izabela i u tom čudesnom i lijepom trenutku njih dvoje se zaljube. U *Camau* se Fanny i Alfred prvi put susreću no oboje imaju osjećaj kao da se već odavno poznaju. Prema tumačenju Oraić Toić u Matoševim simbolističkim novelama je osnovna značajka igra dualizma (svijet jave i svijet sna)³⁸. U ovim novelama svijet sna predstavlja ta idealna ljubav, a svijet jave trenutak koji dolazi u obliku drugih ljudi ili bića koja poništavaju taj san. U *Cvijetu sa raskršća* to se realizira tako da Izabelin otac sa svojim slugama dođe po Izabelu i odvede je u dvorac, a u *Camau* papiga Camao raskrinka laž koju je izrekla Fanny da nema ljubavnika odnosno da ne vara svoga supruga. Zašto bi se podjela Matoševih novela na svijet jave i sna mogla smatrati antimodernističkim? U novelama radnja se dijeli na dva dijela, a to su san i java odnosno metafizički i fizički svijet. San je protusvijet javi koja se ne može spojiti s javom jer u modernoj civilizaciji više nema sna odnosno nema više metafizičkog svijeta.

³⁷ MATOŠ, *Poezija, Camao, Oko Lobora i druga proza*, 65.

³⁸ KRAVAR; ORAIĆ TOLIĆ, *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*, 63.

2.2. Ivana Brlić-Mažuranić

Ivana Brlić-Mažuranić rođena je 18. travnja 1874. godine u Ogulinu.³⁹ Prvo djelo koje joj je objavljeno je članak koji je izašao u *Narodnim novinama* 1900. godine, a prvo beletrističko djelo *Valjani i nevaljani* joj je objavljeno 1901. godine.⁴⁰ Međutim, u ovome radu ću se baviti njenom zbirkom bajki *Priče iz davnine* koje su, uz njen roman za djecu *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, najpoznatije i najznačajnije djelo iz njenog književnog opusa.

2.2.1. *Priče iz davnine*

Prvi put su objavljene 1916. godine. U prvom izdanju zbirka sadrži šest bajki (*Kako je Potjeh tražio istinu, Ribar Palunko i njegova žena, Regoč, Sunce djever i Neva Nevičica, Šuma Striborova, Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica*), a u trećem izdanju koje je objavljeno 1926. godine dodane su još dvije bajke (*Lutonjica Toporko i devet župančića i Jagor*),⁴¹ tako da u konačnici zbirka sadrži osam bajki.

Poetička su obilježja *Priča iz davnina* povezana s neoromantizmom. Neoromantizam je poetički kompleks aktualan na prijelazu iz 19. stoljeća u 20. stoljeće. Karakteristike su neoromantizma subjektivizam, esteticizam, vjera u besmrtnost umjetnosti, potreba za bijegom u prirodu i osjećaj klonuća i zamora.⁴² Javlja se zanimanje za usmenu i folklornu književnost kao i u romantizmu, ali ne iz istih razloga.⁴³ U romantizmu folklorna književnost predstavlja svježinu i izvornost, osobito oblik bajke, a u neoromantizmu bajka je oblik paralelne, fantastične zbilje.⁴⁴ Kako tumači Kravar antimodernizam se izrazio u esteticističkim stilovima na prijelazu iz 19. stoljeća u 20. stoljeće.⁴⁵

Priče iz davnine možemo gledati kao oblik paralelne, fantastične zbilje. U tom samostalnome, fantastičnome svijetu koji se sastoji od bića iz slavenske mitologije i usmene književnosti koja su prožeta kršćanskim elementima⁴⁶ vlada društvena

³⁹ ZIMA; *Praksa svijeta: biografija Ivane Brlić-Mažuranić*, 23.

⁴⁰ *Isto.* 155.

⁴¹ ZIMA; *Ivana Brlić-Mažuranić: monografija*, 96.

⁴² *Isto.* 106.

⁴³ *Isto.* 106-107.

⁴⁴ *Isto.* 107.

⁴⁵ KRAVAR, *Antimodernizam*, 39.

⁴⁶ ZIMA; *Ivana Brlić-Mažuranić: monografija*, 101-102.

hijerarhija koja je strogo određena. Pritom ne mislim na stalešku ili klasnu strukturu društva. Međutim, u zbirci se pojavljuju pripadnici najviše ranga staleškog društva, i to u bajkama *Ribar Palunko i njegova žena*, *Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica*, *Sunce Djever i Neva Nevičica* i *Lutonjica Toporko i devet župančića*. Ne, mislim na dobnu hijerarhiju u kojoj su stariji na vrhu, a mlađi na dnu. Stariji su ti koji vode, koji pripremaju mlade za život, kojih se sluša zbog njihovog životnog iskustva, a mladi su ti koji slušaju i poštuju starije, a kasnije kada dođu na mjesto starijih nasljeđuju njihova prava i obveze prema novim generacijama mladih ljudi. Kada se taj poredak krši i kada se prekrše prava i obveza starijih i mladih dolazi do diskontinuiteta hijerarhije, a potom i do rušenja ciklusa u kojem, kada za to dođe vrijeme, mladi dođu na mjesto starijih i preuzmu njihova prava i obveze prema novim mladim generacijama. Takvi primjeri najjasnije se vide u bajkama *Kako je Potjeh tražio istinu*, *Lutonjica Toporko i devet župančića* i *Jagor*. U *Kako je Potjeh tražio istinu* do diskontinuiteta dobne hijerarhije dolazi kada Potjeh, Marun i Ljutiša ne poslušaju zapovijed boga Svarožića da paze na djeda Vjesta dok ne umre, da ne idu za dobrim i lošim poslom i da vrate ljubav djedu. Problem je u tome što oni nisu zapamtili što im je Svarožić rekao, a Bjesomar je iskoristio tu priliku i poslao je svoje bjesove. Bjesovi su rekli što im je kao Svarožić rekao, ali jedino Potjeh nije poslušao bijesa jer je znao da ono što mu govori bijes nije istina. Posljedice toga su bile da Ljutiša i Marun, koji su bili pod utjecajem bjesova, su otišli od djeda u potragu za materijalnu i društvenu dobit dok Potjeh koji nije poslušao bijesa, ali je otišao od djeda zato da bi se sjetio što je njima stvarno rekao Svarožić. Djed je ostao sam i ranjiv, a sveti oganj što ga je Vjest čuvao da ne izgori postaje ugrožen, a kada bi se taj sveti oganj ugasio Bjesomar bi mogao mirno hodati po šumi i nauditi drugim bićima. Ovdje dolazi ne samo do diskontinuiteta dobne hijerarhije nego i do cjelokupnog rušenja sklada između dobra i zla. Iako je Potjehu bilo teško što napušta djeda, na kraju je platio kaznu za neposluh odnosno nakon smrti nije mogao ući u Svarožićev dvor. Razlog je u tome što je Potjeh išao tražiti istinu misaono odnosno racionalno dok je u biti u svome srcu osjećao da bi trebao ostati doma uz djeda.⁴⁷ Njegova braća nisu imali tu mogućnost jer oni nisu bili dovoljno zreli i nisu imali čvrsto stajalište da bi sa srcem dokučili da ono što im bjesovi govore nije istina, i zato će

⁴⁷ MILANJA, „Mitska osnova strukture bajke na primjeru I. Brlić-Mažuranić: Kako je Potjeh tražio istinu“, 61.

Potjeh biti kažnjen jer mogao poslušati svoje srce, a nije ga poslušao.⁴⁸ Potjehu je jedino moglo biti oprošteno tako da ga djed iskupi. Djed Vjest će to i napraviti tako da žrtvuje svoj ovozemaljski život da Potjeh može ući u Svarožićev dvor i tim činom mu je oprošteno što se ogriješio o djeda. Nakon što Vjest i Potjeh odu u Svarožićev dvor. Marun i Ljutiša se vrata kući kako bi nastavili ono što je djed radio, a to je čuvanje svetog ognja i da žive život kao valjani ljudi, te će njih dvojica to prenijeti na novu generaciju ljudi. Na ovome primjeru se može vidjeti da je dobna hijerarhija itekako strogo određena i da onaj koji je prekrši bude kažnjen.

U bajkama se radnja bazira na cikličnosti odnosno na dobroj hijerarhiji koja se kod nekih bajki jasnije vidi. Onaj koji prekrši pravila hijerarhije biva kažnjen. Ta kazna biva trajna u obliku smrti (npr. Jagorov otac u bajci *Jagor*, roditelji djece iz oba sela u bajci *Regoč*, Potjeh u bajci *Kako je Potjeh tražio istinu* ili kazna bude obliku neke nedaće (npr. Palunku nestane sin i žena onijemi nakon što Palunko izbije svoju ženu i natjera je da s njim traži ulaz u dvor Morskoga Kralja). Zašto bi dobna hijerarhija bila antimodernističko obilježje? Svaka bajka u *Pričama iz davnina* je svijet za sebe u kojoj je radnja ciklična. Ta cikličnost se može gledati kao simbol kruga života. U *Pričama iz davnina* cikličnost se realizirala kroz dobnu hijerarhiju u kojoj se zna poredak i gdje su uloge raspoređene po starosti i mijenjaju se te uloge kako se mijenja i starost nekog živog bića i tako u krug. Sve bajke su protusvijet modernoj civilizaciji zato što u modernoj civilizaciji zbog tehnološkog napretka dolazi do uvjerenja da je čovjek zagospodario prirodom, a time i smrću što dovodi do diskontinuiteta kruga.

3. Usporedba antimodernističkih obilježja u djelima Antuna Gustava Matoša i Ivane Brlić-Mažuranić

3.1. Iracionalno nad racionalnim

Julius Evola objašnjava što se dogodilo sa stvarnosti u modernoj civilizaciji: „Stvarnost je postala sinonim materijalnosti. Novi ideal znanosti zaokupljen je isključivo onim što je fizičko da bi se iscrpio u ovakvoj konstrukciji: ne sintezi intelektualne intuicije, nego naporu čisto ljudskih sposobnosti dano da 'induktivno' i fragmentarno (...) ujedinjuje mnogostruku raznolikost dojmova i osjetilnih pojava (...).

⁴⁸ MILANJA, „Mitska osnova strukture bajke na primjeru I. Brlić-Mažuranić: Kako je Potjeh tražio istinu“, 59,61.

I ta mrtva spoznaja mrtvih stvari potaknula je zlokobno umijeće konstrukcije umjetnih, automatskih, demonskih bića. Pojavu racionalizma i scijentizma sudbonosno je slijedila pojava tehnike i strojeva, kao središte i apoteoza novoga humanog svijeta.⁴⁹ Kako tumači Zoran Kravar, u modernoj civilizaciji stvarnost se vrednuje i gleda kroz materijalnu odnosno fizičku stvarnost dok se u tradicijskoj civilizaciji stvarnost vrednovala i gledala kao spoj fizičke i metafizičke (duhovne) stvarnosti.⁵⁰ Antimodernistički je stav da zbog toga što moderna civilizacija vrednuje samo fizičku stvarnost nazaduje u odnosu na tradicijsku civilizaciju⁵¹ iako je moderna civilizacija ta koja, barem prividno, napreduje u spoznaji novih znanja i vještina na području znanosti.⁵² Antimodernisti zbog toga ne odbacuju iracionalizam nego ga jednako vrednuju, ako ne i više od racionalizma. Ili se barem dobije takav dojam zbog toga što je moderna civilizacija odbacila iracionalizam, a antimodernizam nije odbacio iracionalizam. Pa, kada i antimodernisti koriste iracionalizam u svojim djelima on se više vidi baš zato što ga u modernoj civilizaciji nema.

U bajci *Regoč* su glavni likovi Regoč i Kosjenka. Regoč je div koji nije najbistrije stvorenje i vođen je svojom tjelesnom snagom i osjećajima, a Kosjenka je vila koja je zaigrana, znatiželjna, ali i mudra u trenucima nevolje. Taj spoj snage i mudrosti u priči se vidi kada dođe do poplave u dva sela koja su jedna do drugoga: „Kad je Kosjenka čula što se zbiva, reče ona, hitra i bistra kao mala vila: - Hajdemo, Regoču, ustavit ćeš vodu! (...) Kroz maglu i sumrak trči tako Regoč sa djecom u naručju, a za njima poplašeno stado u divljem bijegu – trče prema nasipu. A njima u susret ide crna voda Zlovoda, mori i potapa sve na svojem putu. (...) Tamo u ravnici nedaleko nasipa bijaše malo brdašce nasuto. – Metni nas na ono brdašce – viknu Kosjenka hitro. Spusti Regoč Lilju i Kosjenku, čobane i čobanice na to brdašce, a oko njih stisnuše se ovce i janjići. Oko brdašca već se razlijeva voda. Regoč pak zagazi silnim stupom u vodu, legne prema nasipu i svojim ogromnim prstima zatvori rupu u nasipu. Začas voda stane, ali ona bijaše tako strahovito jaka, da joj ništa ne mogaše odoljeti. (...) Kad al ujedared sinu misao Kosjenki, i ona se kroz jauk i plač čobana oglasi smijehom i vikom Regoču: - Regoču, luda glavo, luda glavo! Što ne sjedneš među one rogove od nasipa! Što ne

⁴⁹ KRAVAR; ZORAN, *Antimodernizam*, 73.

⁵⁰ *Isto.* 73.

⁵¹ *Isto.* 73.

⁵² *Isto.* 73.

zatvoriš leđima vodu! (...) – Uhuhu! – čulo se samo kako se Regoč smije – a nije šala kad se Regoč nasmije! (...) A onda ustane Regoč, okrene se i – eto ti ga na! – sjedne među one rogove! (...) Stade voda Zlovoda, kao da si stijenu navalio na nasip! Stade – ne može preko pleći Regoču, nego poče teći svojim koritom, kuda je i prije tekla – sve stružući uz leđa Regoču. (...) a Regoč, lijepo sjedeći, dohvaćao rukama zemlje i zatrpavao sve polagano ispod sebe i ukraj sebe nasip. – Počeo on poći noći o ponoći, a kad stala zora svaljivati, bio je posao gotov.“⁵³ Ovdje se vidi kako Kosjenka pomoću svoje mudrosti usmjerava Regočevu divovsku snagu i kako jedno bez drugog ne bi mogli spasiti djecu prvog i drugog sela, a niti područje od daljnje poplave. Na ovome primjeru može se vidjeti spoj fizičkog (Regočeva tjelesna snaga) i metafizičkog (Kosjenkina mudrost).

U noveli *Camao* glavni je lik Kamenski glazbenik koji je iracionalan. On je osjećajan, autsajder, stalno čezne za nečim dalekim, nedohvatljivim i svijet sna ga više interesira nego svijet jave: „Bijaše to čovjek koji tako jasno snivaše, da miješашe zgone snova sa događajima jave, da ga se život u snu često jače doimaše od realnih doživljaja. (...) Sastajашe se i drugovaše sa ljudima koji su mrzili realnost poput njega, ali njihova mržnja bijaše drukčija od njegova osjećanja. Jedni su mrzili zakone ili vjeru, ili nauku i poeziju; drugi žene, vlasnike, društvo. No Kamenski nije mrzio – bijaše to nešto drugo. (...) Kamenski nije ljubio, nije mrzio, on postane sam sebi teretom. (...) a čovječanstvo neosjetljivo i nerazumljivo bijaše mu strano, gotovo užasno. Osjećашe da je potpuna iznimka, da je bijela vrana.“⁵⁴ Uz takvog lika u ovoj noveli dolazi i takva ljubav i način na koji se Kamenski i Fanny prvi put uživo vide: „- Svjetlost povrati pijanistu, ali gospođa se nasmije i rekne toplim, prekrasnim altom: - Ostanite samo ovako! Ta ja te odavno poznajem. – I ja tebe! I odista, Kamenskome bijaše tako kao da ju izvrsno poznaje, kao da ju često i prečesto viđaše, ali gdje, gdje? – Gdje se mi to vidjesmo, draga Fanny? – Ne znam ovčas. A gle, zar se odista zovem Fanny? – Samo ti ovo ime pristaje...“⁵⁵ Ovdje se vidi da kada su se Kamenski i Fanny prvi put vidjeli u životu imali su osjećaj kao da se poznaju cijeli život. Osim tog osjećaja, imali su osjećaj kao da su se poznavali u prošlom životu. Malo kasnije u noveli, Fanny će izreći

⁵³ BRILIĆ-MAŽURANIĆ, *Priče iz davnine*, 50. – 52.

⁵⁴ MATOŠ, *Poezija, Camao, Oko Lobora i druga proza*, 45.

⁵⁵ *Isto*. 48.

Kamenskovo ime bez da je Kamenski njoj rekao svoje ime što dodatno potvrđuje povezanost između njih na intuitivskoj, iracionalnoj, osjećajnoj, duhovnoj razini. Oboje imaju osjećaj da su se oduvijek poznavali i da su u biti njih dvoje srodne duše koje niti život niti smrt ne može razdvojiti. Upravo će to dovesti do smrti Kamenskog i Fanny zato što njihova ljubav i oni sami su iracionalni bez doticaja sa razumom odnosno stvarnošću koja će ih na kraju usmrtiti u obliku Fannynog ljubomornog muža.

U ova dva primjera vidi se na koji način autori koriste racionalizam i iracionalizam odnosno fizički i metafizički svijet. U bajkama iz *Priča iz davnina* su jednodimenzionalni svijet u kojem vlada spoj fizičkog i metafizičkog (duhovnog) svijeta, a toga više nema u modernoj civilizaciji dok u Matoševim novelama svijet je podijeljen u dva dijela, na san i javu. U tom svijetu san ne može prijeći u stvarnost zato što ga u stvarnosti nema, i zato što je stvarnost odnosno moderna civilizacija odbacila metafizički svijet.

3.2. Cikličnost djela (krug života)

Prema Kravaru⁵⁶, u hrvatskoj kulturi se mogu razlikovati tri razdoblja antimodernističke kritike modernog svijeta: Prvo se razdoblje zbiva u drugoj polovici 19. stoljeća kada kritika je izravna i bazirala se na opreci „današnji vijek“ (strana promjena koja dolazi izvana u obliku kapitalizma) i „kućni prag“ (domaća tradicija). Ona se očitavala najprije u epskoj formi pa kasnije u realističkoj prozi. Drugo se razdoblje odnosi na kraj 19. stoljeća pa do kraja Prvoga svjetskoga rata: u tom periodu kritika nije bila izravna nego je postala esteticistička negacija: „Lica moderne stvarnosti sada se rjeđe imenuju doslovno, a radije im se suprotstavljaju imaginarni esteticistički protusvjetovi prikopčani na razne misaone komplekse onkraj vremenskoga ili prostornoga dosega građanske civilizacije: na mit i religiju, na predgrađansku prošlost (vremenski udaljenu ili inkapsuliranu u aktualnom vremenu), na utopiju, na individualna ili kolektivna ekstatična stanja, na krajolik neoskvrnut ekonomskim računicama ili tehnološkim protegama novoga društva.“⁵⁷ Treće razdoblje Kravar vidi nakon Prvoga svjetskoga rata: pojavljivanje ljevice i utopijskog transmodernizma. To utječe na antimodernističku kritiku tako da se ona pretvara u ideologiju.

⁵⁶ KRAVAR, „Znaci vremena u hrvatskoj književnosti dvadesetih godina prošloga stoljeća“, 7-9.

⁵⁷ *Isto.*, 8.

U drugom razdoblju antimodernističke kritike Kravar spominje imaginarne esteticističke protusvjetove koji se suprotstavljaju modernoj stvarnosti. To se odnosi na *Priče iz davnine* i Matoševe simbolističke novele. Svaka bajka u *Pričama iz davnina* je svijet za sebe u kojoj je radnja ciklična. Ta cikličnost se može gledati kao simbol kruga života. U *Pričama iz davnina* cikličnost se realizirala kroz dobnu hijerarhiju u kojoj se zna poredak i gdje su uloge raspoređene po starosti i mijenjaju se te uloge kako se mijenja i starost nekog živog bića i tako u krug. Zašto bi se ovo smatralo antimodernističkim obilježjem? Zato što se u 19. stoljeću uz tehnološki napredak počelo se misliti i živjeti u uvjerenju da je čovjek zagospodario prirodom, a time i smrću što dovodi do diskontinuiteta kruga. U Matoševim novelama radnja novela dijeli se na dva dijela, a to su san i java odnosno metafizički i fizički svijet. San je protusvijet javi koja se ne može spojiti s javom jer u modernoj civilizaciji više nema sna odnosno nema više metafizičkog svijeta.

Zaključak

Antimodernizam je nastao kao opreka modernu odnosno epohi modernizma. Sami antimodernisti nisu nikakvi tradicionalisti niti reakcionari i konzervativci nego su modernisti koji su neprilagođeni tom vremenu, opamećeni modernisti koji se nisu dali očarati modernizmom. U vremenu kada se moderna civilizacija postupno odricala starog tradicionalnog svijeta, a antimodernisti su ga sačuvali na način da su spajali taj stari svijet s novim svijetom u kontekstu toga vremena.

Kod novela (*Cvijet sa raskršća* i *Camao*) Antuna Gustava Matoša se vidjelo spajanje starog i novog svijeta kroz korištenje simbolizma i stvaranje dualnog svijeta, a taj svijet je bio svijet sna i svijet jave. U tom svijetu san i java nikako se ne mogu spojiti zato što u modernoj civilizaciji svijet sna (iracionalni svijet) više ne postoji, a kroz simbolizam se vidjelo tako da su simboli bili iz društvene i književne tradicije. Kod Ivane Brlić-Mažuranić već se vidi u korištenju književne vrste bajke. Bajka je oblikovana u domeni folklorne književnosti što je čini starijom od autorske književnosti, a time je još dodatno naglašena ta povezanost sa starijim, prijašnjim svijetom. Bajke u *Pričama iz davnina* oblikovane su kao paralelni, fantastični oblik zbilje u kojoj je radnja ciklična (koja se

može gledati u kontekstu kruga života), a ta cikličnost se bazira na dobnoj hijerarhiji koja je strogo određena i u kojoj ima i iracionalnog i racionalnog svijeta. U modernoj civilizaciji toga više nema zbog tehnološkog napretka koji je uvjerio ljude da su zagospodarili prirodom, a time i smrću i zbog toga su počeli samo cijeniti racionalni svijet, a iracionalni svijet su odbacili.

Popis literature

1. BATUŠIĆ, Nikola; KRAVAR, Zoran; ŽMEGAČ, Viktor. Zagreb: *Književni protusvjetovi: poglavlja iz hrvatske moderne, Matica hrvatska*, 2001.
2. BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana. *Priče iz davnine*. Split: LOGOS, 1985.
3. BUŠINSKI, Marcel. „Eshatološka problematika u djelu Janka Leskovara. Pogled na »Misao na vječnost«“ *Crkva u svijetu* 3 (1968), br. 5: 82-84.
4. COMPAGNON, Antoine. *Antimodernisti: Od Josepha de Maistre do Rolanda Barthesa*. Zagreb: Matica hrvatska, 2020.
5. GERM, Tine. *Simbolika cvijeća*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2002.
6. KRAVAR, Zoran; ORAIĆ TOLIĆ, Dubravka. *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.
7. KRAVAR, Zoran. „Uvod u antimodernizam“. *Kolo: časopis Matice hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu* (2003), br. 2: 233. Pristup ostvaren 2.9.2023. <https://www.matica.hr/kolo/292/uvod-u-antimodernizam-20111/>
8. KRAVAR, Zoran. „Znaci vremena u hrvatskoj književnosti dvadesetih godina prošlog stoljeća“. *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 29 (2003), br. 1: 5-13.
9. KRAVAR, Zoran. *Antimodernizam*. Zagreb: AGM, 2004.
10. „Kronologija“. U: *Cvijeće zla.*, au. Charles Baudelaire Zatrešić: Fraktura, 2018.
11. MATOŠ, Antun Gustav. *Poezija, Camao, Oko Lobora i druga proza*, Zagreb: Zagrebačka stvarnost, 1998.
12. MATOŠ, Antun Gustav. *Cvijet sa raskršća: izbor iz djela Antuna Gustava Matoša.*, Zagreb: Znanje, 2003.
13. MILANJA, Cvjetko. *Alkemija teksta*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba, 1977.
14. „Novo Iverje“. *Književnost.hr*. Pristup ostvaren 20.8.2023. <https://www.knjizevnost.hr/novo-iverje-antun-gustav-matos/>
15. RACKO, Ljerka. „Spaljivanje mađarske zastave 1895. godine u Zagrebu“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 23 (1990), br. 1: 233-246.

16. „Simbolizam“. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 16.8.2023.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56000>
17. „Umorne priče“. Književnost.hr. Pristup ostvaren 20.8.2023.
<https://www.knjizevnost.hr/umorne-price-antun-gustav-matos/>
- 18 ZIMA, Dubravka. *Ivana Brlić-Mažuranić: monografija*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2001.
19. ZIMA, Dubravka. *Praksa svijeta: biografija Ivane Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Ljevak, 2019.